



Spontanbenævnt fonologisk test til vurdering af førskolebørns udtale

NOGET OM ...

Kaj-testen er et resultat af erfaringer, bearbejdnings og mange års anvendelse af Kaj Lauridsens udtaleprøve, der blev produceret på Statens Institut for Talelidende i Hellerup i 1976.

Vi er således Kaj Lauridsen megen tak skyldig for den indsigt, han har bibragt os med udtaleprøven fra 1976. Ligeledes har Ulrika Nettelblads disputats »Developmental Studies of Dysphology in Children« øget vores viden om børns processer og øvet en stærk påvirkning på vores arbejde med børn med udtalevanskeligheder.

Kaj Lauridsens prøve undersøger forekomsten af de mest almindelige fonemer og fonemgrupper på dansk, både initialt, medialt og finalt.

Vores ændringer består blandt andet i valg af enkelte nye testord, der giver mulighed for at vurdere testfonemets påvirkning af andre fonemer i målordet. En anden væsentlig ændring i forhold til den oprindelige udgave består i muligheden for procesregistrering. Barnets valg af processer har nemlig stor betydning for undervisningens tilrettelæggelse og hermed for den hastighed, som barnet tilegner sig nye færdigheder i.

KAJ-testen indeholder de fonemer og fonemgrupper, et 5-6 års barn forventes at have tilegnet sig. Testen undersøger forekomsten af fonemer og fonemgrupper og vurderer ved efterfølgende

procesregistrering anvendelsen af disse i spontantalen.

Testen registrerer:

- Foneminventar (side 2 til 4)
- Processer (side 5).

Rækkefølgen af testordene på side 1 er så vidt muligt valgt efter dannelsessted; det fremskudte dannelsessted først. Samme fremgangsmåde gør sig gældende på siderne 2-4.

Til registreringen på siderne 2 til 4 har vi udvalgt maksimalt to testord per fonem eller fonemgruppe. For nogle fonemer eller fonemgrupperes vedkommende forefindes flere analysemuligheder. Såfremt udtalen er ustabil, er det således muligt at kontrollere med flere testord. I bilag 1 findes en liste over de øvrige testord hertil.

Tre sammensatte testord er anvendt. I disse ord analyseres 2. del af sammensætningen kun i udlyd, samt vokalen.

Når halvvokalen /i/ indgår i en konsonantgruppe i forlyd analyseres den som konsonant, og i disse testord indgår den ikke i analysen af diftonger og triftonger. I de øvrige tilfælde indgår halvvokalen /i/ i analysen af diftonger og triftonger.

PROCESSER

I det følgende beskrives med danske eksempler de processer, vi har valgt at anvende i procesanalysen. For en uddybende beskrivelse af processer henvises til Ulrika Nettelbladts disputats »Developmental Studies of Dysphonology in Children« og Anne-Grethe Dahms »Fonologi i børnehøjde«.

Ulrika Nettelbladt definerer en proces som en beskrivelse af, hvordan den voksne og barnets udtale af testordet adskiller sig fra hinanden. Processerne inddeles i syntagmatiske og paradigmatiske processer. Desuden anvender Ulrika Nettelbladt en gruppering, som hun kalder »andre karakteristika«.

- Syntagmatiske processer er afhængige af konteksten.
- Paradigmatiske processer er uafhængige af konteksten og påvirker hele klasser af fonemer. De syntagmatiske processer høres på et tidligere udviklingstrin i normaludviklingen end de paradigmatiske processer.

Ofte anvender barnet mere end én proces i et ord.

SYNTAGMATISKE PROCESSER	
Fravær af final konsonant:	<i>/bil/ → /bi/, /kɑm/ → /kɑ/</i>
Fravær af initial konsonant:	<i>/rɔil/ → /ɔil/, /vebəl/ → /ebəl/</i>
Fravær af tryksvag stavelse:	<i>/girɑfl/ → /rɑfl/, /politil/ → /potil/</i>
Stærk konsonantgruppereduktion:	der er ingen konsonantgrupper i barnets produktion
Svag konsonantgruppereduktion (komplekse konsonantgrupper reduceres):	<i>/sbrɔjdɔ/ → /sbɔjdɔ/</i>
Konsonantgruppereduktion:	<i>/smɔɹ/ → /mɔɹ/, /trɑbəl/ → /tɑbəl/</i>
Stavelsereduplikation (i stedet for at sætte en tryksvag stavelse sammen med den trykstærke fordobles den sidste):	<i>/nesəl/ → /nenel/</i>
Progressiv assimilation (vokaler/konsonanter):	<i>/banan/ → /baman/, /dågəl/ → /dådəl/</i>
Regressiv assimilation (vokaler/konsonanter):	<i>/lɔməl/ → /mɔməl/, /nesəl/ → /sesəl/</i>
Dannelse af konsonantgruppe:	<i>/hus/ → /huds/</i>
Vokalepentese:	<i>/blɔmsd/ → /bəlɔmsd/, /sleg/ → /sələg/</i>
Metatase:	<i>/kåsd/ → /kåds/, /sɔfd/ → /fɔsd/</i>
Diftongreduktion:	<i>/rɔj/ → /rɔ/, /syɹ/ → /sy/</i>

PARADIGMATISKE PROCESSER

VOKALSUBSTITUTIONER

Tilbagelægning:	<i>/lys/ → /lus/</i>
Afrunding:	<i>/ny/ → /ni/</i>

KONSONANTSUBSTITUTIONER

Klusilering:	<i>/fesg/ → /besg/, /hus/ → /hut/</i>
Frikering:	<i>/kɑm/ → /fɑm/</i>
Denasalering:	<i>/nesəl/ → /desəl/</i>
Nasalering:	<i>/lys/ → /nys/</i>
Lateralisering:	<i>/jɑj/ → /lɑj/</i>
Stemt bliver ustemt:	<i>/smö.ɹ/ → /sbö.ɹ/</i>
Ustemt bliver stemt:	<i>/fɑ/ → /vɑ/</i>
Bilabialisering:	<i>/fɑ/ → /bɑ/</i>
Alveolarisering:	<i>/lɔməl/ → /lɔdəl/, /kɔb/ → /tɔb/, /gøŋəl/ → /dønəl/</i>
Palatalisering:	<i>/lɔj/ → /jɔj/</i>
Velarisering:	<i>/dö.ɹ/ → /gö.ɹ/, /tɑj/ → /kɑj/</i>
H-sering:	<i>/rɔj/ → /hɔj/, /giraɔf/ → /gihɔf/</i>
Deaspiration:	<i>/piəl/ → /biəl/, /kad/ → /gad/</i>
Aspiration:	<i>/dö.ɹ/ → /tö.ɹ/, /vandəl/ → /fandəl/</i>

»ANDRE KARAKTERISTIKA«

Samme segment realiseres forskelligt fra ord til ord:	<i>/podəl/ → /bodəl/ mens /polətɪ/ → /belətɪ/ /vebəl/ → /vedəl/ mens /trabəl/ → /tɑsɔ/</i>
Homonymer:	forskellige ord lyder ens
Dysprosodi	
Uforståelighed	
Hyperkorrektion:	<i>/bɔld/ → /brɔld/, /pɪl/ → /sbɪl/</i>

TILVALG OG FRAVALG AF PROCESSER

I modsætning til Ulrika Nettelbladt har vi valgt ikke at registrere »temporal spacing« (et barn har længere mellem to stavelser, end der er i voksenudtalen af ordet) og »kraftig artikulation« (et segment eller et helt ord artikuleres kraftigt) sammen med de øvrige syntagmatiske processer. Vi lader dem indgå i dysprosodi under »andre karakteristika«.

Den proces, Ulrika Nettelbladt kalder dentalisering, kalder vi alveolarisering. Den proces, Ulrika Nettelbladt kalder labialisering, kalder vi bilabialisering; vi har således ikke labiodentaler med i grupperingen. Develarisering er udeladt, idet den indgår i henholdsvis bilabilisering, frikering eller alveolarisering.

På baggrund af vore mange fonologiske analyser er diftongreduktion tilføjet de syntagmatiske

processer, og deaspiration og aspiration er tilføjet de paradigmatiske processer. Endelig er hyperkorrektion tilføjet »andre karakteristika«.

Testens indhold:

- 66 illustrationer af testordene
- Registreringsark:
 - På side 1 registreres barnets udtale af testordene.
 - På side 2 analyseres enkeltkonsonanter initialt, medialt og finalt.
 - På side 3 analyseres konsonantgrupper initialt, medialt og finalt.
 - På side 4 analyseres vokaler og diftonger.
 - På side 5 registreres de processer, barnet anvender.

TESTNING – VEJLEDNING

Barnet benævner spontant de enkelte testord. Testeren spørger: »Hvad er det?«, der guides eventuelt yderligere for at opnå en spontan benævnelse. Ved nogle billeder er det nødvendigt at pege på den del af billedet, der skal benævnes.

Ved nogle målord spørges:

målord 28: »Hvad gør babyen med sin finger?«

målord 30: »Hvad laver drengen?«

målord 61: »Hvad laver babyen?«

målord 62: »Hvad gør pigen på drengen?«

Er barnet ikke i stand til at benævne et billede, siger testeren målordet, som barnet gentager.

På side 1 registreres barnets udtale af testordene.

- Et rigtigt svar angives med et √.
- Et fonologisk afvigende svar transskriberes i grov lydskrift.
- Et eftersagt svar angives med en cirkel om barnets svar.

På side 1 er der afsat plads til at foretage to tests, således at der er mulighed for sammenligning af resultaterne fra test til test.

Tallene ved ordene på siderne 2-4 henviser til den rækkefølge, testordene forekommer i på testens side 1, og de kan anvendes som støtte, når foneminventaret skal analyseres.

På siderne 2-4 noteres korrekt udtalt fonem/fonemgruppe med √. Ved afvigende udtale af fonem/fonemgruppe transskriberes det fonem/den fonemgruppe, der erstattes med. I tilfælde af udeladelse af et fonem/en fonemgruppe registreres dette med et minus.

På side 5 noteres ud for den enkelte proces det/de ord, processen forekommer i.

På side 1 er der plads til at notere barnets favoritkonsonanter, de konsonanter der hyppigst anvendes som substitution, samt til generelle bemærkninger. Med udgangspunkt i favoritkonsonanterne og procesanalysen vælges de første øveord, jævnfør »Fonologi i børnehøjde«.

På trods af at testen er udarbejdet fortrinsvis til førskolebørn, kan den også med fordel benyttes i testning af større børn og voksne med udtalevanskeligheder, hvor der er behov for at vurdere det basale foneminventar på dansk.

Talepædagogerne:

Anne-Grethe Dahms

Kirsten Loft Bergstrand

Jytte Nakskov

Kommunikationscentret, Frederiksborg Amt.

Litteratur:

- Dahms, Anne-Grethe : »Fonologi i børnehøjde I+II+III«, Kommunikationscentret, 2003
- Dahms, Anne-Grethe: »15 dysfonologiske børn«, Dansk Audiologopædi, 32. årgang, december 1996
- Grønnum, Nina : »Fonetik og Fonologi, Almen og Dansk«, Akademisk Forlag, 2001
- Nettelbladt, Ulrika : »Developmental Studies of Dysphonology in Children«, Travaux de l'institut de linguistique de Lund, CWK GLEERUP, 1983 – findes oversat og bearbejdet af Marie Smed Christensen, Audiologopædisk Forening, 1988

